

УДК:374.013.83

Жмурко Микита Дмитрович – молодший науковий співробітник відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

E-mail: nikitazhmurko@gmail.com

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ

У публікації проаналізована роль інтелектуального компоненту в духовній культурі педагогічного персоналу. Розглянуто співвідношення інтелектуальної сфери особистості з ціннісно-сисловою, вплив рівня загального інтелекту на прояв духовності. Також розглянутий соціальний інтелект, як незалежний від загального інтелекту компонент духовності, його роль в засвоєнні та передачі духовної культури.

Ключові слова: педагогічний персонал, духовна культура, соціальний інтелект, теорія соціального навчання.

Людина – дивовижна і неповторна істота, відділившись на зорі свого розвитку від світу природи, вона вперше почала створювати новий світ відмінний від існуючого – природного. Тим, що відокремило людину від світу тварин – стала культура. Спочатку поняття культури вбирало в себе акт обробки землі, що символічно передавало сутність оволодіння людиною природи, вона почала розпоряджатись нею та одночасно відділилась від неї. Згодом культура стала символом матеріального та духовного світу створеного людиною. Протягом тривалого еволюційного процесу людина стала соціальною істотою, втративши інстинктивні моделі поведінки та тісний зв'язок з природою, вона натомість отримала безцінний дар свідомості та самосвідомості [9]. Дані надбання в подальшому стали підґрунтям для зростання духовної сфери.

На відміну від тварин, які живуть певними моделями поведінки, одні більш складнішими інші менш, загалом слідуючи інстинктам, людині щоб реалізувати свою людську сутність мало просто народитись як біологічний вид *Хомо Сапієнс* (приклад тому випадки з дітьми-мауглі), їй необхідна соціалізація, а від так постійна інтелектуальна та творча активність [7]. Згідно Н.Д. Нікандрову і С.Н. Гаврову, «соціалізація передбачає багатосторонній і часто різноспрямований вплив на життя, в результаті якого людина засвоює «правила гри», прийняті в даному суспільстві, соціально схвалювані норми, цінності, моделі поведінки» [2, с 21-29].

Як відомо первинна соціалізація проходить в межах сім'ї, там дитина засвоює загальні цінності та норми суспільства, про те це лише перший крок у її тривалому становленні.

Вирішальну роль у формуванні та становленні особистості відіграє освітній процес. Важливо розуміти, що роль педагога у цьому процесі зводиться не тільки до ефективного формування у дітей умінь знань та навичок, а в першу чергу до створення психолого-педагогічних умов, в яких формувалась би суб'єктність особистості учня у навчальному процесі.

Слід зазначити, що педагог виконує роль накопичувача інформації та соціального досвіду, він є носієм інтелектуальних та духовних загальнокультурних цінностей. Також педагог виконує функцію ланцюжка, що об'єднує покоління різного віку та історію людства взагалі (передаючи досвід минулого новому поколінню педагог зумовлює формування майбутнього), таким чином на плечі педагога покладається відповідальна місія. Важливим моментом, що характеризує педагога, як професіонала є усвідомлення даної місії.

Професійна майстерність педагога також виявляється в умінні знайти підхід до кожного учня. Звідси важливим моментом є саме ставлення педагога до своєї діяльності, усвідомлення ним своєї ролі та місця у суспільстві, тобто для того, щоб бачити унікальність кожного учня, а не сприймати їх знеособленими одиницями освітнього процесу, а сам освітній процес, як

конвеєр. Педагог має бути духовно глибоко розвиненою особистістю, звідси впливає важливість духовної сфери педагога, та його замученість до суспільного життя.

Сама духовна культура педагога являє собою один з компонентів загальної професійно-педагогічної культури. Вона відображає моральну свідомість педагога, яка полягає в усвідомленні суспільно прийнятих норм, правил, цінностей, ідеалів та власного неповторного сенсу буття. Інтелектуальний компонент, у даному випадку, виступає інструментом за допомогою якого педагог орієнтується на ідеали гуманності у своїй професійній діяльності. Проте, високий рівень сформованості духовної культури педагога не обов'язково залежить від високого рівню загального інтелекту, куди важливішим є показники соціального та емоційного інтелекту, їх розвиненість можна помітити через моделі взаємодії педагога з учнем. Розвинутий соціальний та емоційний інтелект є якісними показниками сформованості духовної культури і, як наслідок, запорукою прояву «спонтанності» (за Е. Фроммом – прояв творчої активності)[10], самодисциплінованості (за Д.О. Леонт'євим – духовність вищий рівень людської саморегуляції притаманної дорослій людині) [6], та соціальною активністю орієнтованою ідеалами «Добра», «Краси», «Істини».

Як було зазначено раніше, людина – соціальна істота, її існування неможливе без культури. Важливим моментом у виникненні культури став розвиток інтелектуальної сфери наших пращурів.

Тут можна помітити певний зворотний зв'язок, який полягає в тому, що культура сформувалась на підґрунті розвитку інтелектуальних особливостей, в той же час, сама культура стала запорукою розкриття інтелектуального потенціалу особистості. У сучасної людини, інтелектуальний компонент виступає в певній мірі набором детермінант, які задають межі в яких людина може зростати духовно, дані детермінанти обумовлені генетично і сформувались еволюційно в процесі природного відбору. Однак, показники інтелекту не є повністю детермінованими, вони становлять собою потенціал, в

межах якого може розвиватися людина, інструментом за допомогою якого людина самореалізується, звідси важливо виділити що, сам по собі високий рівень інтелекту не є запорукою спрямованості людини на ідеали «Добра», «Краси», «Істини», його високий показник надає лише можливість більш глибоко осягнути їх сенс.

У сучасній психології стосовно природи людського інтелекту існує багато неоднозначних поглядів. Так Ж. Піаже вважав інтелект загальним регулятором поведінки, М. Шюрер розглядав інтелект як відносно постійну структуру онтогенетично обумовлених здібностей індивіда осягати і створювати осмислені та функціональні зв'язки. Для С.Л. Рубінштейна інтелект еквівалентний загальній обдарованості особистості і становить собою сукупність загальних розумових здібностей. Б.Г. Ананьєв розглядав інтелект як багаторівневу організацію пізнавальних сил, що охоплює психофізіологічні процеси стани і властивості особистості. Л.М. Веккер вважав інтелект категорією, що охоплює сукупність пізнавальних процесів, яка функціонує у своїй цілісності. Згідно Дж. Гілфорду, інтелект – багатовимірне явище, певна складна властивість, яка може бути оцінена за трьома вимірами: характеру, продукту і змістом.

Згідно поглядам Л. Готтфредсона, інтелект являє собою загальну розумову здатність, яка включає можливість робити висновки, планувати, вирішувати проблеми, абстрактно мислити, розуміти складні ідеї, швидко навчатися і навчатися на підставі досвіду. Ф.Н. Ільєсов визначає інтелект як «здатність системи створювати в ході самонавчання програми (в першу чергу евристичні) для вирішення завдань певного класу складності і вирішувати ці завдання» [4].

Серед багатьох дослідників сформувався погляд, що інтелект обумовлений великою кількістю чинників. Інтелект як комплекс факторів досліджували Л. Терстоун, Дж. Гідфорд, Р. Мейлі, Дж. Керролл.

Л. Терстоун заперечував існування загального інтелекту. Проаналізувавши результати виконання 60 різних тестів, призначених для

виявлення різних аспектів інтелектуальної діяльності, він отримав понад десяток групових факторів, сім з яких назвав первинними розумовими здібностями: просторовий, сприйняття, обчислювальний, вербальне розуміння, швидкість мови, пам'ять, логічне міркування.

Ідею про наявність багатьох самостійних інтелектуальних здібностей, що представлена у багатофакторній теорії інтелекту Х. Гарднера. Він розрізняв лінгвістичний, музичний, логіко-математичний, просторовий, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний типи інтелекту.

Як бачимо в науці існує багатопоглядів на структуру та типи інтелекту, проте всі вони містять думку, що інтелект це загальна здатність до пізнання і рішення задач, яка об'єднує всі пізнавальні здібності людини: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення.

Розглядаючи інтелект як компонент духовної культури, важливо розуміти, що людина це ціла система, що складається із множин деталей, а інтелект - це тільки одна з цих деталей. Набагато важливіше, як людина використовує свій інтелект, на благо суспільству, чи з егоїстичних спонукань, сама наявність високого інтелекту не робить людину благородною, він лише дає їй більше простору для ідей. У своїй монографії «Психологія духовного розвитку особистості» Е. О. Помиткін так описує дану проблему: «Духовність людини, безперечно, позначається на особливостях її сприйняття, спрямованості мислення, але не вичерпується впливом лише на ці процеси. Історія духовного становлення людства налічує чимало геніальних інтелектуально обдарованих особистостей, мудреців, філософів. Однак високий інтелект може використовуватися і з егоїстичною, злочинною метою. Прикладом поєднання інтелектуальності та злочинності є винахідники комп'ютерних вірусів, які заради прибутку завдають значної шкоди іншим. У царині наукових знань прагнення до отримання нових наукових закономірностей нерідко призводило до ігнорування моральних, гуманістичних норм (досліди над людьми й тваринами)..»[8, с 23].

Тобто, наявність високого рівня інтелекту сама по собі не вказує на розвиненість духовної сфери особистості, це лише засіб досягнення духовності. Саму орієнтацію на духовність визначає ціннісно-сміслова сфера особистості. Як інструмент в умілих руках майстра допомагає виконувати певну роботу, так інтелект є інструментом особистості в процесі її взаємодії з соціумом, або об'єктом професійної діяльності (суб'єктом у випадку з педагогами). Інтелект, як і будь-який інструмент, дивлячись у яких він руках знаходиться і як його застосовують, може перетворитись на руйнівну машину, руйнівну, як по відношенню до оточуючих, так і до того, хто ним володіє. Цю думку яскраво відображають слова видатного вченого А. Ейнштейна: «Не варто наділяти інтелект божественною силою. У нього є могутні м'язи, але немає обличчя...» [3]. Беручи до уваги те, що духовно розвинена людина характеризується здатністю творити добро, приносити щастя оточуючим, бути соціально корисною для суспільства, високий інтелект без розвинутої гуманістично спрямованої ціннісної сфери призведе до відчуження людини від взаємодії з оточуючим світом, створивши суто раціоналістичні взаємовідносини між людиною і світом, таким чином стримуючи духовне зростання особистості.

Ідея соціального в інтелекті чітко окреслена в роботах Е. Торндайка. Згідно його поглядом, існує три види інтелекту:

1. Абстрактний інтелект як здатність розуміти абстрактні вербальні і математичні символи і проводити з ними будь-які дії.
2. Конкретний інтелект як здатність розуміти речі і предмети матеріального світу і проводити з ними будь-які дії.
3. Соціальний інтелект як здатність розуміти людей і взаємодіяти з ними.

Стосовно духовності в даній структурі нас більше цікавить вперше згаданий «соціальний інтелект». Е. Торндайк визначив соціальний інтелект як частину загального інтелекту і при його дослідженні значну увагу приділяв пізнавальним процесам, таким як соціальне сприйняття. Він розглядав його як соціальний дар, який забезпечує нормалізовані відносини з людьми, результатом яких є соціальна адаптація в суспільстві. Тобто, соціальний

інтелект відповідає за гармонічну взаємодію людини з суспільством, що близьке до поняття духовності.

Ще далі пішов Дж. Гілфорд, у 1967 р. він запропонував розуміти соціальний інтелект, як систему інтелектуальних здібностей, які не залежать від загального інтелектуального чинника, але в першу чергу пов'язані з пізнанням інформації про поведінку. Отже, соціальний інтелект об'єднує процеси пізнання, що відображають соціальні об'єкти. Складовими соціального інтелекту є мислення, пам'ять, сенситивність і перцепція.

Соціальний інтелект забезпечує розуміння дій і вчинків людей, міміки, поз, жестів, мови. Таким чином, соціальний інтелект виступає в ролі важливої складової структури і є важливою професійною якістю таких професій, як юрист, психолог, лікар, викладач, журналіст і інших, що відносяться до типу «людина - людина» [5].

Згідно концепції Гілфорда, соціальний інтелект включає в себе шість факторів, пов'язаних з пізнанням поведінки:

1. Пізнання елементів поведінки - здатність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки.
2. Пізнання класів поведінки - здатність розпізнати загальні властивості в потоці експресивної, або ситуативної інформації про поведінку.
3. Пізнання відносин поведінки - здатність розуміти відносини.
4. Пізнання систем поведінки - здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сенс їх поведінки в цих ситуаціях.
5. Пізнання перетворення поведінки - здатність розуміти зміна значення подібного поведінки (вербального і невербального) в різних ситуаційних контекстах.
6. Пізнання результатів поведінки - здатність передбачати наслідки поведінки, виходячи з наявної інформації.

Високий рівень розвитку духовної культури людини виявляється не лише в особливостях світосприйняття, формуванні відповідної ієрархії цінностей і усвідомленні свого сенсу буття, але й в моделі поведінки людини, яка

підпорядкована ідеалам гуманності. Відтак поведінка людини в певній мірі детермінована особливостями духовної сфери. З цього випливає, що по вчинкам людини, її особливостям взаємодії з іншими можна говорити про її рівень сформованості духовної культури.

Розгляд інтелекту як компоненту духовної культури особистості та одночасно розуміння того, що духовна культура має свою модель поведінки, приводить нас до теорії соціального наuczіння А. Бандури. Згідно цієї теорії людина набуває певної моделі поведінки завдяки імітації цієї моделі [1]. Один з проявів імітації – ідентифікація – процес, у якому особистість запозичує думки, почуття. Враховуючи те, що духовна культура має свою форму поведінки, для того, щоб перейняти дану форму, людині необхідний достатній рівень соціального інтелекту, який за Гілфордом забезпечить шість факторів пізнання цієї поведінки.

Отже, підбиваючи підсумки слід зазначити, що інтелектуальний компонент духовної культури педагогічного персоналу полягає у високому рівні розвитку пізнавальних психічних процесів, що надають змогу особистості відповідати на питання про свою роль і місце у педагогічному колективі, здатності бачити не лише свій сегмент діяльності, а й усвідомлювати весь масштаб колективу, сприймати його, як єдиний механізм, відчувати себе його частиною, проте не втрачаючи власної ідентичності, в свою чергу усвідомлюючи місце і роль самого педагогічного колективу у освітньому просторі, його значенні для суспільства в цілому. Інтелектуальний компонент також надає можливість усвідомлювати відповідальність особистості педагога за свої вчинки на всіх рівнях організації соціального життя.

Проте необхідно розуміти, що наявність високого рівня загального інтелекту самого по собі не вказує на розвиненість духовної сфери особистості, це лише засіб досягнення духовності, а саму орієнтацію на духовність визначає ціннісно-смилова сфера людини.

Важливо виділити, що духовна культура не лише формує певні гуманістичні позиції суб'єкту до оточуючого світу, вона також проявляється у

поведінці суб'єкта, тобто, духовно розвинена людина орієнтована на ідеали гуманності набуває певної моделі поведінки відмінної від духовно не розвинутої. Відтак, спираючись на теорію Бандури «соціального научіння», можна зробити висновок, що духовна культура має свою модель поведінки, а значить, вона може засвоюватись шляхом наслідування.

Для того щоб ефективно засвоювати духовну культуру шляхом наслідування, необхідний достатній рівень соціального інтелекту, для здійснення аналізу та синтезу поведінки з метою її освоєння та інтеграції в свою структуру особистості. Таким чином, інтелектуальний компонент є важливим не тільки для засвоєння духовної культури, а й для її адекватного прояву, відтворення та переданні її учням.

Література:

1. Бандура А. Теория социального научения. — СПб.: Евразия, 2000. — 320 с.
2. Гавров С.Н., Никандров Н.Д. Образование в процессе социализации личности // Вестник УРАО. — 2008. — № 5. — С. 21-29.
3. Ейнштейн А. [Електронний ресурс] – Режим доступу: 09.10.2013 Афоризмы <http://www.albert-einstein.ru/aphorism>
4. Ильясов Ф. Н. Разум искусственный и естественный // Известия АН Туркменской ССР. Серия общественных наук. 1986. № 6. -с. 46-54
5. Кинякина О. Суперинтеллект. Интенсивтренинг для повышения IQ. Издательство: Эксмо 2006г. 416 с.
6. Леонтьев Д.А. Три грани смысла // Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии: школа А.В. Леонтьева / Под ред. О.К. Тихомирова, А.Е. Войскунского, А.Н. Ждан. М.: Смысл, 1999.
7. Лурия, А. Р. Лекции по общей психологии— СПб.: Питер, 2006. — 320 с.
8. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості. - Монографія. - К.: Наш час. - 2006. - 280 с.
9. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности Пер. с англ. Э. М. Телятникова, Т. В. Панфилова Страниц: 635 Издательство: АСТ Серия: Philosophy Год издания: 2004
10. Фромм Э. Искусство любить / Пер. с англ.; Под ред. Д.А. Леонтьева. – 2-е изд. – СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2007. – 224 с.

Жмурко Никита Дмитриевич - младший научный сотрудник отдела педагогической психологии и психологии труда Института педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины
E-mail: nikitazhmurko@gmail.com

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА

В публикации проанализирована роль интеллектуального компонента в духовной культуре педагогического персонала. Рассмотрено соотношение интеллектуальной сферы личности с ценностно-смысловой, влияние уровня общего интеллекта на проявление духовности. Также рассмотрен социальный интеллект, как независимый от общего интеллекта компонент духовности, его роль в усвоении и передаче духовной культуры.

Ключевые слова: педагогический персонал, духовная культура, социальный интеллект, теория социального научения.

Zhmurko Nikita Dmitrievich. - junior researcher of the Department of Educational Psychology and Labour Psychology of the Institute of Pedagogical Study and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
E-mail: nikitazhmurko@gmail.com

INTELLECTUAL COMPONENT OF THE SPIRITUAL CULTURE OF PEDAGOGICAL PERSONNEL

In the publication the role of the intellectual component in the spiritual culture of the teaching staff is analyzed.

Initially, cultural and historical conditions of the birth of spiritual culture and the formation of a person as a social being, and his difference from the animal world are described. The role of primary and secondary socialization of personality is examined. Also the role and function of the teacher in this process, his mission in forming the future generation and significance of his profession for society are analyzed.

The spiritual culture of the teacher as one of the components of general professional pedagogical culture is considered. Its features such as realization of socially accepted norms, rules, values, ideals of "Beauty", "Good", "Verity" and person's own unique sense of life are defined. Also it is shown that the intellectual component in such a case acts as a tool through which the teacher in his professional activities focuses on the ideals of humanity.

The relation of the intellectual sphere of personality with the value-semantic sphere is analyzed. The importance of using the intellect either for the benefit of society or egoistically is shown. The effect of the level of general intelligence on the manifestation of spirituality is described. Also the social intelligence, as a component of spirituality, which is independent of the general intelligence, is considered.

Finally, basing on the Bandura's theory of "social learning", the conclusion was drawn that the intellectual component is important both for the assimilation of spiritual culture, and for its adequate display, reproduction and its transition to pupils.

Keywords: teaching personnel, spiritual culture, social intellect, social learning theory.

Bibliography:

1. Bandura A. *Teorija social'nogo nauchenija*. — SPb.: Evrazija, 2000. — 320 s.
2. Gavrov S.N., Nikandrov N.D. *Obrazovanie v processe socializacii lichnosti // Vestnik URAO*. — 2008. — № 5. — S. 21-29.
3. Ejnshtejn A. [Elektronnij resurs] - Rezhim dostupu: 09.10.2013 Aforizmy <http://www.albert-einstein.ru/aphorism>
4. Il'jasov F. N. *Razum iskusstvennyj i estestvennyj // Izvestija AN Turkmenskoy SSR. Serija obshhestvennyh nauk*. 1986. № 6. -s. 46-54
5. Kinjakina O. *Superintellekt. Intensivtrening dlja povyshenija IQ*. Izdatel'stvo: Jeksmo 2006g. 416 s.
6. Leont'ev D.A. *Tri grani smysla // Tradicii i perspektivy dejatel'nostnogo podhoda v psihologii: shkola A.V. Leont'eva / Pod red. O.K. Tihomirova, A.E. Vojskenskogo, A.N. Zhdan*. M.: Smysl, 1999.
7. Lurija, A. R. *Lekcii po obshhej psihologii* — SPb.: Piter, 2006. — 320 s.
8. Pomitkin E.O. *Psihologija duhovnogo razvitku osobistosti*. - Monografija. - K.: Nash chas. - 2006. - 280 s.
9. Fromm Je. *Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti Per. s angl. Je. M. Teljatnikova, T. V. Panfilova Stranic: 635* Izdatel'stvo: AST Serija: Philosophy God izdanija: 2004
10. Fromm Je. *Iskusstvo ljubiti' / Per. s angl.; Pod red. D.A. Leont'eva*. — 2-e izd. — SPb.: Izdatel'skij Dom «Azbukaklassika», 2007. — 224 s.